

دانش سلامت و

ماهنامه علمی
اطلاع رسانی

شماره ۱ / مهر ۱۳۹۷

دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی
گیلان

رسالة الرحمن

- ۳ سخن آغازین
- ۴ سلامت در قرآن
- ۵ سلامت در احادیث
- ۶ فقه سلامت
- ۸ فلسفه سلامت
- ۹ اخلاق سلامت
- ۱۰ گزارش مدارس تابستانی

دانشگاه مشهد نشریه اطلاع‌رسانی ماهنامه علمی

شماره ۱ / مهر ۱۳۹۷

دارای پروانه انتشار از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به شماره ثبت ۸۱۹۷۰

صاحب امتیاز: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی، درمانی قم

مدیر مسؤول: دکتر ابوالفضل ایرانی خواه

سر دبیر: دکتر اکرم حیدری

امور اجرایی: اکرم مهراندشت، محمد سالم

طراحی و صفحه آرایی: طه فکوری

ویراستار: مرتضی حیدری

مسئولیت محتوای مطالب برعهده نویسندگان است.

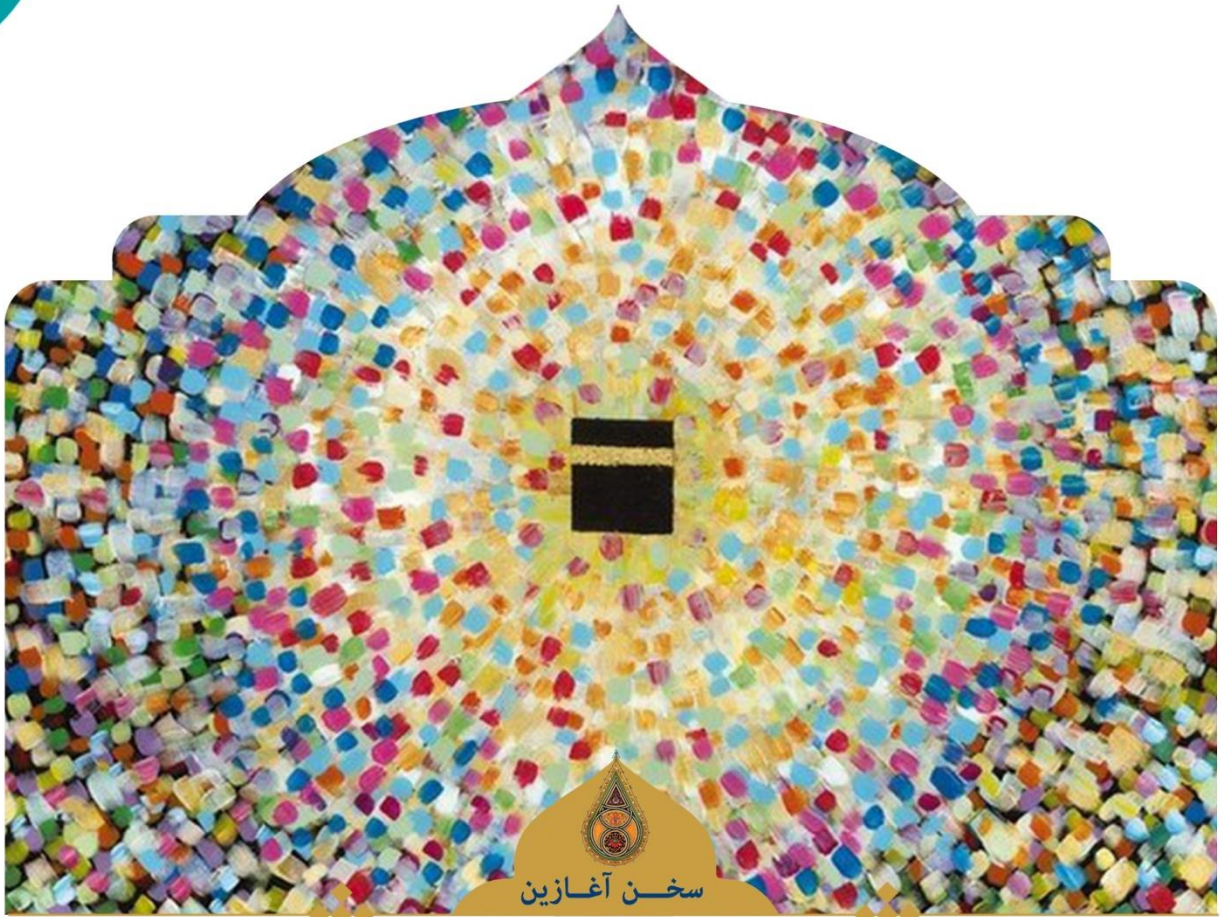
نشریه در پذیرش و ویرایش مطالب آزاد است.

نقل مطالب با ذکر منبع با حفظ حقوق مادی و معنوی نویسندگان بلامانع است.

ماهنامه «دانش سلامت و دین» ضمن استقبال از نقدها و پیشنهادهای شما، آمادگی دارد مطالب ارسالی را منتشر نماید.

رایانامه: hrj@muq.ac.ir

شماره تماس: ۰۲۵۳۲۴۰۰۵۴۶

سلام علیکم طبتم فادخلوها خالدین
الحمد لله کما یشترقه حمدا کثیرا

سیاس و ستایش معبودی را که رازهای خلقت را با سادگی درآمیخت و این چنین لطفش را بیش از پیش به بندگان ارزانی داشت؛ خوان کرم گسترد و مجال کمال فراهم آورد؛ اسباب عروج مهیا نمود و ... و در یک کلام، گوی و میدان. در این میدان علم ابدان را با علم الادیان قرین ساخت؛ اما از ره پویان طریق علم، عده ای این را گزیدند و عده ای آن و بسیار اندک هستند افرادی که جان خویش را به نور هر دو علم آراسته باشند و از این اندک، قلیل اند افرادی که انوار این دو علم را به هم نوعان خویش هدیه کرده باشند.

این تلاش مختصر، مجالی است برای عرضه انوار در هم آمیخته دو علم. به عبارت دیگر از زاویه سلامت به دین نگرستن و جرعه جرعه نوشیدن سلامتی از اقیانوس بی‌کران دین. بدون شک این مهم میسر نخواهد شد جز با هم یاری یکایک اندیشمندان فرهیخته وادی علمان ادیان و ابدان. پیشاپیش تلاش خالصانه تان را ارج نهاده و به همراهی تان بر خود می‌بالیم.

ربنا اعطنا بمسئلتنا ایاک جمیع خیر الدنیا و جمیع خیر الاخره واصرف عنا بمسئلتنا ایاک جمیع شر الدنیا و شر الاخره

سلامت در قرآن

دکتر اکرم حیدری
رییس دانشکده سلامت و دین، دانشگاه علوم پزشکی قم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ * يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
(آیات ۱۵ و ۱۶ مانده)

ای اهل کتاب! پیامبر ما که بسیاری از حقایق کتاب آسمانی را که شما کتمان می کردید، روشن می سازد، به سوی شما آمد و از بسیاری از آن (که فعلاً افشای آن مصلحت نیست)، صرف نظر می نماید. (آری،) از طرف خدا، نور و کتاب آشکاری به سوی شما آمد. خداوند به برکت آن، کسانی را که از خشنودی او پیروی کنند، به راههای سلامت، هدایت می کند و به فرمان خود، از تاریکی ها به سوی روشنائی می برد و آنها را به سوی راه راست، رهبری می نماید. (ترجمه آیت الله مکارم شیرازی مدظله العالی)

واژه سلامت، دارای مفهومی گسترده بوده که در مورد تعریف آن، اتفاق نظر وجود ندارد. این مسأله با در نظر گرفتن تفاوت های فرهنگی در جوامع مختلف، بیشتر مشهود می گردد. بر اساس اعتقادات مذهبی مسلمانان، گستره سلامت فراتر از سلامت جسمی، روانی و اجتماعی بوده و با عنایت ویژه به سلامت معنوی، در تعامل با سعادت دنیا و آخرت یک مسلمان می باشد. با نگاهی بر منابع دینی، می توان به مطالب نابی در خصوص سلامت دست یافت. در این مختصر، با مراجعه به قرآن کریم به عنوان بزرگ ترین معجزه پیامبر گرامی اسلام (ص)، آیات مرتبط مورد بررسی قرار می گیرد.

یکی از این آیات که به سلامت به عنوان یک مفهوم کلی اشاره دارد، آیه ۱۶ سوره مائده می باشد. براساس این آیه، خداوند متعال به برکت آن (کتاب)، کسانی را که از خشنودی او پیروی کنند، به راههای سلامت، هدایت می فرماید. هدایت دارای مراتبی است: یک مرحله، هدایت عمومی برای همه انسان ها است؛ خواه پیروی کنند یا نکنند و نوع دیگر، مخصوص کسانی است که هدایت عمومی را پذیرفته باشند. این آیه، نوع دوم را بیان می کند.

خداوند، صفت سلام را که برای راه های خود آورده، به طور مطلق و بدون قید آورده است تا بفهماند سبیل او سالم از انواع شقاوت ها و محرومیت هایی است که امر سعادت زندگی دنیایی و آخرتی بشر را مختل می سازد و راه های سلام او آمیخته با هیچ نوع شقاوتی نیست. این آیه شریفه با اوصافی که قرآن کریم برای اسلام و یا به عبارتی تسلیم خدا شدن و نیز برای ایمان و تقوا آورده و مشتمل بر واژگانی از قبیل فلاح، فوز، أمن و امثال آن است، موافق می شود.

«سُبُلُ السَّلَامِ» شامل راه های سلامت فرد و جامعه، خانواده و نسل، فکر، روح و ناموس و ... می شود. نکته قابل توجه این است که با توجه به محتوای آیه، انسان، خود زمینه ساز هدایت خویش است «یهدی به الله من اتبع رضوانه». همچنین، هدایت به راه های سلامت و سعادت، در گرو کسب رضای خداوند بوده و هر کس در پی راضی کردن غیر او باشد، در انحراف است. به عبارت دیگر، اگر کسی در صدد به دست آوردن خوشنودی خدا بود، مشمول آن هدایت می شود و الا نه.

همچنین باید توجه داشت که هدف، یکی است ولی راه های رسیدن به آن متعدد است و مکتب وحی، سلامت و سعادت فرد و جامعه و روح و جسم را تضمین کرده است. بشر در سایه قرآن، به همزیستی و صفا در زندگی می رسد و در نهایت «سبیل السلام» به «صراط مستقیم» منتهی می شود و همه کسانی که با انجام تکالیف گوناگون در شرایط مختلف، در پی کسب رضای خداوند می باشند، به صراط مستقیم می رسند «یهدی ... سبیل السلام ... یهدیهم الی صراط مستقیم».

سلام، یکی از نام های خدا «السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهِمُّ» و یکی از نام های بهشت «دَارُ السَّلَامِ» نیز می باشد. پس راه های سلام، یعنی راه خدا و بهشت که رسیدن به آن دو از «سبیل السلام» و «صراط مستقیم» می گذرد.

برگرفته از تفاسیر المیزان و نور

سلامت در احادیث

مرتضی حیدری
معاون دانشکده سلامت و دین، دانشگاه علوم پزشکی قم

دین رهنمود الهی و دستورالعمل رشد و تعالی انسان است که راه و رسم زندگی مطلوب را ترسیم نموده است. سلامت، یکی از مهم‌ترین شاخص‌های تعیین کننده مطلوبیت زندگی است که در نگاه دین و نیز رویکردهای نوین بشری، فراتر از جسم بشر بوده و ساحت‌های گوناگون وجودی وی را دربرمی‌گیرد. با توجه به اینکه دین و به طور خاص دین مبین اسلام به عنوان آخرین و متکامل‌ترین نسخه زندگی انسان، دارای کارکردهای دنیوی و اخروی است، مبحث سلامت انسان را در آموزه‌های خود، مورد توجه قرار داده و این آموزه‌ها را از طریق وحی و یا تعالیم اولیای الهی به انسان‌ها ابلاغ نموده است. از این منظر، رشد و بالندگی روحانی و ملکوتی انسان به عنوان مخلوق برتر و مورد تکریم خداوند متعال، مستلزم برخورداری از جسمی سالم است تا در طی این طریق خطیر، متوقف و دچار مانع و مشکل نگردد. روایات رسیده از ائمه معصومین (ع) در حوزه سلامت، بیش از هر چیز، ناظر بر اتخاذ سبک زندگی سالم و سازگار با دین در عرصه‌های باور و رفتار است. به نظر می‌رسد تبیین و ترویج این آموزه‌ها به مقدماتی نیاز داشته و این گنجینه عظیم، تنها پس از طی مقدمات، در قالب فرایندی مبتنی بر قواعد و روش‌مندی‌های خاص خود، امکان ارائه در قالب متناسب و مورد قبول خود را خواهد یافت. بررسی اعتبار این روایات از حیث سند و دلالت، از مهم‌ترین مقدماتی است که باید طی شود. آنگاه، پس از انجام مطالعات درون‌دینی و مبتنی بر منابع روایی و مبانی فقهی، زمینه بهره‌گیری از این متون در پژوهش‌های تجربی و کاربری یافته‌های آن فراهم خواهد گردید. نشریه سلامت و دین، از چنین منطری، تلاش خواهد کرد در هر شماره از نشریه، احادیثی را در یک حوزه موضوعی خاص که صحت‌سنجی آنها با مدد محققان حوزه حدیث پژوهی انجام شده است، عرضه نماید تا علاوه بر نشر آموزه‌های اسلامی در حوزه سلامت، بخشی از روایات صحیح موجود در تراث اهل بیت (ع) در حوزه سلامت را در پیش روی پژوهشگران و علاقه‌مندان به تحقیق و تتبع در این عرصه، قرار دهد. امید است مورد رضای حق تعالی و عنایات ویژه معصومین (ع) قرار گرفته و گامی ناچیز در راه نشر این گنجینه ارزشمند برداشته شود. در همین راستا آشنایی کلی با علوم حدیث و برخی از اصطلاحات پرکاربرد آن ضروری به نظر می‌رسد. از همین رو، در چند شماره نخست نشریه، به بیان بخشی از این مفاهیم پرداخته می‌شود.

مشهور حدیث و علوم مرتبط با آن

حدیث کلامی است که بیانگر قول، فعل یا تقریر و تأیید معصوم است و از دو قسمت متن و سند تشکیل شده است. سند، ذکر اسامی راویان حدیث بوده و صحت سند، یکی از معیارهای قبول حدیث به شمار می‌رود. علم رجال و علم درایه به بررسی سند احادیث می‌پردازند. **علم درایه** از کیفیت نقل حدیث توسط راویان (از لحاظ تواتر و وحدت نقل، اتصال و انقطاع آن و مراتب نقل از نظر صحت و ضعف و اصطلاحات مربوط به این خصوصیات) گفتگو می‌کند. موضوع درایه، سند و متن حدیث است. **علم رجال** درباره ویژگی‌های راویان حدیث و صفات و شرایطی که موجب پذیرش یا عدم پذیرش احادیث آنها می‌شود، بحث می‌کند و به شناسایی راویان حدیث و اوصاف آنان و حصول اطمینان به صحت مدح یا قدح آنان می‌باشد. بنابراین، موضوع علم رجال، بررسی احوال راویانی است که در سلسله سندی حدیث قرار دارند.

انواع حدیث

دسته‌بندی‌های متنوعی برای فهم بهتر سند یا متن روایات به کار می‌رود. این تقسیمات عبارتند از:
 بر اساس تعداد راویان سند: خبر واحد، خبر مُستفیض، خبر متواتر
 بر اساس اعتبار سند: صحیح، حسن، موثق، قوی، ضعیف
 بر اساس اتصال یا قطع سند: مُسند، مُتصل، مرفوع، موقوف، مُقطوع، مُرسل، مُنقطع، مُعضل یا مشکل، مُضمر، مُعلق، مُعنعن، مُهمل
 بر اساس متن: نص و ظاهر، مؤول مُطلق و مُقید، عام و خاص، مُجمل و مُبین، مُکاتب و مکاتبه، مشهور، متروک، مطروح، حدیث قدسی، شاذ، مقلوب، متشابه
 بر اساس عمل به روایت: حجت و لاجت، مقبول، ناسخ و منسوخ

در شماره‌های آتی نیز، به اختصار، به بیان اهمّ مباحث فوق و نیز معرفی منابع اصلی روایی شیعه پرداخته خواهد شد. امید است مورد عنایت علاقه‌مندان به مطالعه معارف اهل بیت عصمت و طهارت قرار گیرد.

برگرفته از دانشنامه اسلامی مؤسسه تحقیقات و نشر معارف اهل البیت علیهم السلام

فقه سلامت

دکتر سید حسن عادل
معاون آموزشی، دانشگاه علوم پزشکی قم
محمد مهري ليقوان
کارشناس مسئول آموزش دانشکده سلامت و دین، دانشگاه علوم پزشکی قم

بررسی فقهی و حقوقی مرگ ترحمی

اتانازی واژه ای یونانی به معنی مرگ راحت، مرگ شیرین، مرگ از روی ترحم و مرگ آسان می باشد(۱). هومرگ، به مرگ و قتل ترحمی از دیگر عناوین و تعبیر به کاررفته در زبان فارسی می باشد.

یکی از مشهورترین سوابق قتل ترحمی در جریان جنگ جهانی دوم در سال ۱۹۳۹ رخ داد که که آلمان نازی، یک قتل ترحمی غیر داوطلبانه سری وسیع را طی عملیاتی که بعدها T4 نام گرفت، علیه کودکان زیر ۳ سال که عمدتاً دارای عقب ماندگی ذهنی یا نقص عضو بودند، صورت داد و آنها را قتل عام نمود(۲). در کشورهای معدودی، با اخذ مجوزهای خاص، امکان قتل ترحمی وجود دارد و در کشورهای سوییس، کلمبیا، هلند، بلژیک، سوئد و تنها سه ایالت کشور ایالات متحده آمریکا، مجوز قانونی جهت این امر صادر شده است(۳).

وضعیت بیماران از منظر هشیاری، به دو دسته بیماران دارای زندگی پایدار (مستقر) و زندگی غیر پایدار (غیر مستقر) تقسیم شده است. قتل ترحمی از منظر اراده فردی نیز، به دو دسته ارادی (داوطلبانه) و غیر ارادی (تحمیلی) تقسیم می شود که در قتل ترحمی داوطلبانه، بیمار با اراده خویش از پزشک یا کادر پزشکی درخواست می نماید که او را به کام مرگ فرستاده یا در این راه، به او کمک نماید(۴). این در حالی است که در قتل ترحمی تحمیلی، اقدام به قتل ترحمی بدون اذن بیمار و درخواست صریح وی صورت پذیرفته و این امر، ممکن است در زمانی رخ دهد که فرد بیمار قادر به تصمیم گیری نیست (مانند بیماران مرگ مغزی).

از منظر شیوه اجرا، قتل ترحمی به دو دسته مستقیم (فعال) و غیر مستقیم (غیر فعال) تقسیم می شود که در قتل ترحمی فعال، پزشک یا کادر پزشکی، اقدام خاصی جهت پایان دادن به زندگی افراد بیمار صورت می دهد. در واقع، مرتکب در این حالت، با انجام فعل یا عملی به طور عمد، با هدف خاتمه دادن به حیات فردی دیگر، به منظور به آرامش رساندن و راحتی او اقدام می نماید(۵). استفاده از داروهای کشنده یا افزایش دوز داروهای مسکن، می تواند نمونه ای از قتل ترحمی فعال باشد(۶). در شیوه غیر مستقیم یا غیر فعال، پزشک یا کادر پزشکی، تجویز داروها و تجهیزات درمانی را که لازمه حیات بیمار می باشد، از بیمار دریغ می نمایند.

انواع مختلف قتل ترحمی، دارای احکام تکلیفی و وضعی متفاوت می باشند. در قتل ترحمی از نوع داوطلبانه فعال، در صورتی که بیمار دارای حیات مستقر باشد، حکم تکلیفی قتل نفس می باشد و طبق قانون جدید مجازات اسلامی، مشمول دیه خواهد شد. اگر بیمار، دارای حیات غیر مستقر باشد و فرض بر آن تعلق گیرد که بیمار دارای حیات غیر مستقر، میت محسوب نمی شود، در این حال نیز مانند فرد دارای حیات مستقر، هر دو حکم تکلیفی و وضعی بسان همدیگر خواهند بود، ولی اگر بیمار فاقد حیات مستقر مانند مرگ مغزی را میت محسوب نماییم، حکم وضعی صرفاً جنایت بر میت خواهد بود.

در خصوص قتل ترحمی از نوع داوطلبانه غیر فعال، با عنایت به اینکه قانون مجازات خودداری از کمک به مصدومین، قانون اخص در زمینه بهداشت و درمان می باشد و نسبت به قانون مجازات اسلامی که اعم و البته مؤخر است، اولویت و رجحان دارد، می توان چنین اظهار نظر نمود که اگر دستگاه های تنفسی و سایر تجهیزات از ابتدا وصل نشده باشند، مشمول مجازات قانون خودداری از کمک می گردند. ولی اگر دستگاه ها از ابتدا، وصل بوده و سپس جدا شده باشند، طبق نظر اکثر فقها جایز نبوده و قتل نفس محسوب می گردد. در خصوص بیماران دارای حیات غیر مستقر که طبق فرض اول، کلبه احکام فرد دارای حیات بر او مترتب باشد، عنوان قتل نفس بر او قابل اطلاق است، ولی اگر بیمار مرگ مغزی را فاقد حیات بدانیم، صرفاً جنایت بر میت، قابل پیگیری خواهد بود.

فقه سلامت

اما حکم تکلیفی در قتل ترحمی تحمیلی فعال در بیماران با حیات مستقر، قتل نفس بوده و حکم وضعی، قصاص یا دیه خواهد بود و در خصوص بیماران دارای حیات غیرمستقر به فرض شمول حیات بر وی، قتل نفس و حکم وضعی نیز قصاص یا دیه خواهد بود و با فرض میت بودن، صرفاً جنایت بر میت بوده و دیه منظور خواهد شد.

حکم تکلیفی در قتل ترحمی غیر فعال در بیماران با حیات مستقر در صورتی که امتناع اولیه از نصب و استفاده از تجهیزات باشد، مشمول قانون خودداری از کمک به مصدومین بوده و طبق آن رفتار خواهد شد، لیکن در صورتی که پس از نصب، اقدام به جداکردن و غیر قابل استفاده کردن تجهیزات باشد، قتل نفس صورت گرفته است. در بیماران با حیات غیر مستقر، به فرض محسوب نمودن بیمار به حیات مانند بیمار با حیات مستقر رفتار خواهد شد و لیکن اگر حکم میت را بر آن ساری و جاری بدانیم، جنایت بر میت بوده و طبق قوانین جنایت بر میت با آن برخورد خواهد شد.

مستند به فقه و قوانین اسلامی، چنین نتیجه گرفته می‌شود که طبق موازین فقهی، قتل ترحمی قتل عمد محسوب می‌گردد و بنا بر تعریف فقهی، قتل عمد بدان معنی است که پزشک یا کادر پزشکی با تزریق مواد کشنده یا قطع دستگاه‌های حمایتی از بیمار، موجبات مرگ وی را فراهم می‌آورند. با توجه به وجود دو عنصر اساسی در قتل عمد شامل قصد قتل و کشنده بودن آن فعل نسبت به بیمار، حکم قتل عمد بر آن ساری و جاری است. در خصوص بیمارانی که قبل از مرگ خویش، اذن قتل به پزشک داده باشند، وجود اذن قبل از قتل، بنا بر نظر مشهور علما، موجب سقوط حق قصاص می‌گردد، هرچند برخی از فقها نظر بر عدم سقوط حق قصاص دارند.

وضعیت بیمار	مستقر (زندگی پایدار)	غیرمستقر (زندگی نباتی)
نوع قتل ترحمی	حکم تکلیفی	حکم وضعی
داوطلبانه فعال	قتل نفس	قتل نفس/ جنایت بر میت *** ندارد/ مشمول دیه
داوطلبانه غیر فعال	قتل نفس/ مشمول قانون ***	قتل نفس/ جنایت بر میت ندارد
تحمیلی فعال	قتل نفس	قتل نفس/ جنایت بر میت قصاص/ دیه
تحمیلی غیر فعال	قتل نفس/ مشمول قانون ***	قتل نفس/ جنایت بر میت قصاص/ دیه

* ماده ۲۶۸ قانون مجازات اسلامی قدیم
 ** ماده ۳۰۰ قانون مجازات اسلامی جدید
 *** ماده ۳۷۲ قانون مجازات اسلامی جدید
 **** قانون مجازات خودداری از کمک به مصدومین

- ۱- جعفری هرندی م، جبارزاده ف، بررسی فقهی و حقوقی اتانازی (مرگ از روی ترحم)، فصلنامه فقه و حقوق اسلامی، سال هشتم، شماره ۲۸۷
- ۲- مرتضوی، س، قتل از روی ترحم (اتانازی) در آینه فقه، چاپ اول قم مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۹۶ ه.ش.
- ۳- موسوی بجنوردی س م، رضوی نیا م، اتانازی در فقه و حقوق اسلامی با محوریت آرای امام خمینی، پژوهشنامه متین ۱۳۹۲ سال شانزدهم شماره ۶۳
- ۴- رحمتی م، فرخزادی ع، مطالعه مرگ مغزی از منظر فقه و حقوق جزا، مجله اخلاق و تاریخ پزشکی ۱۳۹۰، دوره چهارم شماره ۲
- ۵- حلی، ا، قواعد الاحکام، قم: انتشارات آیه... المرعشی النجفی: ۱۴۲۵، جلد ۲ ص ۳۳۶
- ۶- مرعشی نجفی س ش، القصاص علی ضوء القرآن و السنه، چاپ اول، قم مکتبه آیه الله العظمی مرعشی نجفی: ۱۴۱۵ ه.ق، ص ۱۵۱

دکتر صادق یوسفی
رییس مرکز تحقیقات سلامت معنوی، دانشگاه علوم پزشکی قم
دکتر احمد رضا همتی مقدم
عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات

تاریخ تأملات فلسفی در موضوعات پزشکی، پیشینه‌ای به اندازه پزشکی و فلسفه دارد. در هر عصری، متفکران منتقد، چه در پزشکی و چه در فلسفه، درصدد فهم سطوحی از پزشکی و عمل آن بودند که از طریق روش‌شناسی خود پزشکی به دست نمی‌آمد. در سی سال اخیر، فلسفه پزشکی، جایگاه خاصی یافته است و به عنوان رشته‌ای دانشگاهی، جای خود را باز کرده است. اگر بخواهیم تعریفی کلی از فلسفه پزشکی ارائه دهیم، تعریف زیر تا حدی کمک کننده است:

«فلسفه پزشکی دربرگیرنده مباحثی در معرفت‌شناسی، ارزش‌شناسی، منطق، روش‌شناسی و متافیزیک است که یا به وسیله دانش پزشکی ایجاد می‌شوند یا به آن مربوط هستند».

در ابتدا عمده کار فیلسوفان پزشکی، تحلیل و تبیین مباحث اخلاقی بود؛ اما به تدریج، به مفهوم پزشکی و موضوعات آن در قالب‌های معرفت‌شناسی تمایل یافتند و به تحلیل مفاهیم سلامت و بیماری از منظر هستی‌شناسی (Ontology) و معرفت‌شناسی (Epistemology) پرداختند. فلسفه پزشکی که به صورت رشته‌ای آکادمیک در دهه ۱۹۷۰ شکل گرفت، مدیون تلاش متفکرانی است که در سی سال اخیر، در رشد و تثبیت آن نقش بسزایی داشتند.

مهم‌ترین موضوع فلسفه پزشکی، بحث سلامت و بیماری است که در مباحث هستی‌شناسی یا متافیزیک پزشکی به آن پرداخته می‌شود. عبارت متافیزیک در این حوزه، عبارت قابل فهم و مانوس نیست. متافیزیک در این جا بدین معنا است که چه چیزی به واقع وجود دارد و ماهیت واقعی اشیا چیست؟ یعنی به بحث هستی‌شناسی می‌پردازد. به‌طور معمول، فیلسوفانی که در حوزه فلسفه پزشکی فعالیت دارند، متافیزیک بهداشت - درمان را مباحثی درباره کیفیت مفاهیم پایه در پزشکی، پرستاری و دیگر رشته‌های مرتبط با سلامت می‌دانند.

تعدادی از این مفاهیم، کم و بیش ویژگی این رشته هستند؛ اما برخی دیگر، بخشی از معناشناسی عمومی فرهنگ رایج به شمار می‌آیند؛ مانند مرگ و شخصیت. برخی از پرسش‌های هستی‌شناختی (متافیزیک) در پزشکی عبارتند از: آیا بیماری، ناخوشی (Illness) و سلامت، شکل‌هایی از طبیعت هستند و ما باید آن‌ها را کشف و درمان یا بهبود بخشیم و یا این مفاهیم، کارکردهایی از ارزش‌های اجتماعی بوده و ساخته نوع بشر هستند؟ آیا انسان فقط یک موجود بیولوژیک است یا چیزی بیش از آن؟ ماهیت مرگ چیست؟ رابطه بین ذهن و جسم و تأثیر آن بر سلامت و بیماری چگونه است؟

یکی دیگر از موضوع‌های فلسفه پزشکی، معرفت‌شناسی پزشکی است. معرفت‌شناسان می‌کوشند تا شرحی دقیق از آن چه معرفت نامیده می‌شود، ارائه دهند و رابطه آن را با مفاهیمی مانند باور، صدق، توجیه و شاهد (Evidence) ترسیم کنند. معرفت‌شناسان همچنین به دانستن چگونگی ایجاد معرفت و اینکه چه روابطی بین شخص و ساختارهای اجتماعی برای وجود معرفت و رشد آن نیاز است، علاقه‌مند می‌باشند. تمام این مباحث معرفت‌شناختی را می‌توان برای معرفت بهداشت - درمان، نظریه‌ها و اعمال آن به کار برد. برای مثال، چه معیارهایی وجود دارد تا به تشخیص صحیح در درمان برسیم؟ یا چگونه ادعاهای ارائه شده برای موثر بودن درمان را می‌توان ارزیابی کرد؟ آیا پزشکی علم است یا هنر؟ و نظایر آن. دو بحث معرفت‌شناختی پزشکی یعنی «منطق تشخیص، پیش‌آگهی و ارزیابی درمان» و «چگونگی رابطه بین پزشک و بیمار» از مباحث جذاب فلسفه پزشکی است.

در هر شماره این بخش از نشریه، تلاش خواهد شد تا مطالبی در خصوص فلسفه پزشکی (که البته اصطلاح رایج آن است و مراد فلسفه سلامت است)، ارائه گردد؛ امید است که علاقه‌مندان به تعمق در این حیطه، با نظرات ارزشمند خود، ما را در این مسیر یاری نمایند.

«فلسفه پزشکی دربرگیرنده مباحثی در معرفت‌شناسی، ارزش‌شناسی، منطق، روش‌شناسی و متافیزیک است که یا به وسیله دانش پزشکی ایجاد می‌شوند یا به آن مربوط هستند».

اخلاق سلامت

دکتر محسن رضایی آدریانی
مدیر گروه فلسفه و اخلاق سلامت، دانشکده سلامت و دین، دانشگاه علوم پزشکی قم

در اخلاق پزشکی اسلامی، یکی از منابع اصلی قرآن کریم و دیگری سنت معصومین علیهم السلام است. بنابراین، در استدلالات اخلاقی، حضور و نمود این دو منبع ضروری است. از سوی دیگر، دانستن راه درست و نادرست، همیشه منجر به بروز رفتار صحیح و پرهیز از رفتار ناروا نمی‌شود و به عبارت دیگر، «جزم علمی» یا «دانش»، همیشه منجر به «رفتار اخلاقی» نمی‌گردد. این «عزم عملی» یا «نگرش» صحیح است که باعث می‌شود عمل پسندیده اخلاقی از کنشگر، صادر شود.

بنابراین، به عنوان یکی از راهکارهای ایجاد انگیزه بر قدرت و سازنده در فراگیران، پیشنهاد می‌شود که هر جلسه از جلسه‌های درس اخلاق حرفه‌ای در حوزه سلامت، با یک آیه کریمه و یک حدیث نورانی آغاز شود. برای جلسه «مقدمات و تعاریف کلی»، این آیه کریمه، پیشنهاد می‌گردد. منتظر نقد همکاران بزرگوار هستیم.

وَ اِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ (سوره مبارکه قلم آیه کریمه ۴)
خداوند بزرگ (... وَ هُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ) (سوره مبارکه بقره آیه کریمه ۲۵۵)) که همه عالم در نزد او هیچ است (... فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ) (سوره مبارکه توبه، آیه کریمه ۳۸))، اخلاق پیامبر گرامی اسلام را به عظمت و بزرگی می‌ستاید. فردی به شما یک بی ادبی، اهانت یا توهینی می‌کند. بزرگوارانه از خطایش درمی‌گذرید. دوباره تکرار می‌کند. باز هم بزرگواری نشان می‌دهید و همچنان این بی ادبی تکرار می‌شود و هر بار شما کریمانه وی را می‌بخشید. اما آستانه تحمل افراد تا جایی است. بالاخره در نقطه‌ای، ممکن است کاسه صبر شما لبریز گردد و توهین فرد را به خودش بازگردانید!!

یک یهودی، هر روز بر سر و روی زیبای پیامبر گرامی اسلام، خاکستر می‌ریزد. پیامبر گرامی و عزیزتر از جان ما، هر روز از این رفتار نادرست می‌گذرند. روزی دیگر می‌رسد اما خبری از آن مرد و آزارهایش نیست. پیامبر گرامی از حال وی جو یا و مطلع می‌شوند که در بستر بیماری است. پیامبر نیک اخلاق ما به عیادت وی می‌روند!!! معلوم است که این شیوه رفتار و این گذشت و بزرگواری، موجب «تألیف قلوب» می‌شود و جان‌های مشتاق را پروانه‌وار، گرد وجود آن گرامی جمع می‌کند. (فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ... (سوره مبارکه آل عمران، آیه کریمه ۱۵۹)). همین خلق نیکوی پیامبر بود که اسلام را رشد داد.

وظیفه ما به عنوان پیروان آن وجود شریف، آن است که «خلق خوش محمدی» را بیش از پیش بشناسیم، آن را در وجود خود پیاده و نهادینه کنیم و از این طریق، آن را به جهانیان مشتاق، عرضه کنیم و در عرصه سلامت، سعی کنیم این اخلاق نیکو را در خود و همکاران گسترش دهیم. برای مثال:

ساعت ۳ بامداد است و از دیروز صبح که به بیمارستان آمده‌ای، کمتر از ۲ ساعت خوابیده‌ای. خستگی تمام وجودت را پر کرده، منتها با آرامش و دقت در حال معاینه بیمار هستی که همراه بیمار با لحن تمسخرآمیزی می‌گوید: «وووه!! چه خبره! یه خورده زود باش بابا! مگه می‌خوای آپولو هوا کنی دکتر! من عجله دارم ها!!» ...

ساعت ۲ بعد از نیمه شب در یک درمانگاه شبانه‌روزی، با یک آپول ب کمپلکس وارد درمانگاه می‌شود و قبض می‌گیرد. تو از عصر کشیک بوده‌ای و در همین نوبت کاری هم، دو مورد احیای قلبی ریوی داشته‌ای ...

پزشک معاینه کننده کودکان بدو ورود به دبستان هستی؛ روزی ۴۰ کودک نوبت داده‌اند؛ بقیه قسمت‌ها مثل شنوایی‌شناسی و بینایی‌سنجی، دو ساعته کارشان را جمع (و به عبارت دقیق‌تر، سرهم‌بندی) می‌کنند. تو با دقت تمام، بچه‌ها و والدین را یکی یکی در اتاق معاینه وارد می‌کنی، با حوصله، شرح حال می‌گیری و با دقت، کودک را معاینه می‌کنی. چند روز که می‌گذرد، مدیر مجموعه خسته می‌شود و کم‌کم به گونه‌ای رفتار می‌شود که صدای والدین هم در می‌آید. ...

در همه این موارد، حق با تو است، اما باید با گذشت و بزرگواری، منش حرفه‌ای بزرگوارانه نشان دهی و هیچ کدام از این رفتارهای نادرست، نباید و نمی‌تواند مانع از خدمت‌رسانی جامع و کامل به گیرنده خدمت سلامت شود.

خوش به حال تو و همه کسانی که با رهروی از پیامبر مهریانی‌ها و تأسی به «خلق خوش محمدی»، در راه سعادت‌مندی گام می‌زنند.

گزارش مدارس تابستانی سلامت و دین

مدارس تابستانی، به عنوان نوعی از برنامه‌های غیر رسمی دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی، به منظور مطالعه عمیق پیرامون مسائل چالش‌برانگیز حوزه علمی مربوطه که در نوع خود جدید بوده و هنوز جایگاه خود را در برنامه‌های رسمی دانشگاه، به دست نیاورده است و با هدف دانش‌افزایی و ارتقای مهارتی دانشجویان برگزار می‌شود. از این منظر، مدرسه تابستانی فرصتی است تا دانشگاه، با فاصله گرفتن از امور آموزشی و پژوهشی متعارف، زمینه‌درگیری و شراکت دانشجویان در مناقشه‌های علمی روز را فراهم نماید. به این روش، موضوعات مورد نظر، بیش از پیش در بین افراد و محیط‌های علمی معرفی می‌شود و حوزه دانشی مذکور، به دایره وسیع‌تری از نخبگان گسترش می‌یابد. با توجه به نوپا بودن مباحث میان‌رشته‌ای سلامت و دین در کشور، ایده برگزاری مدارس تابستانی، از ابتدای تدوین برنامه راه‌اندازی دانشکده مطرح و برگزاری آن با حضور دانشجویانی از دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور، از تابستان ۱۳۹۵ آغاز شد. در سال جاری نیز با بهره‌گیری از تجارب سال‌های پیش، اقدام به برگزاری مدارس تابستانی سلامت و دین از ششم الی بیست و دوم مرداد و در پنج عنوان شد که گزارش مختصر آن به آگاهی خوانندگان محترم می‌رسد:

◆◆◆ مدرسه تابستانی اخلاق پزشکی ◆◆◆

مدرسه تابستانی اخلاق پزشکی با عنوان «صفات خداوند و اخلاق پزشکی» با حضور دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور برگزار شد. اساتید دوره، حجت الاسلام رضا محمدی و حجت الاسلام محمدرضا عابدینی بودند. دانشجویان نیز با مشارکت در کار گروهی در سه گروه «شفا»، «حیات» و «حکمت»، به بررسی و تبادل نظر درباره موضوع هر جلسه پرداختند. در ابتدای دوره، آقای دکتر رضایی آدریانی، مدیر مدرسه تابستانی و متخصص اخلاق پزشکی به بیان مقدمات اخلاق پزشکی و اولویت‌های استخراج شده اخلاق پزشکی کشور پرداخت و در ادامه، سرفصل‌های اصلی بحث خداشناسی (اثبات وجود خدا، صفات خداوند متعال، و افعال خداوند) در ارتباط با صفات خداوند متعال و نیز تقسیم‌بندی صفات خداوند متعال، امکان یا عدم امکان اتصاف صفات مختلف به خداوند متعال، جدایی یا اتحاد ذات و صفات، رابطه صفات با یکدیگر، جایگاه و نسبت صفات ذات و فعل با یکدیگر، راه‌های کسب معرفت درباره صفات خداوند متعال، توسط اساتید مدعو مطرح گردید. صفات «شافی»، «محبی»، «ممیت»، «حکیم» و برخی دیگر از صفات ثبوتی و سلبی خداوند از جمله عناوین مطرح شده در این دوره بود، ضمن آنکه مباحثی همچون واجب بودن یا نبودن رعایت حقوق بیمار، حرام یا حلال بودن سیگار، نوشابه و مواد غذایی خوشمزه دارای ضرر، امکان تغییر خلق و خو در اثر پیوند عضو، شبیه‌سازی انسان، ... مطرح گردید که پاسخ اجمالی برای هر یک توسط اساتید محترم بیان گردید.

مدرسه تابستانی دین و محیط زیست

مدرسه تابستانی دین و محیط زیست با هدف آشنایی دانشجویان با تأمین، حفظ و ارتقای سلامت محیط زیست از منظر اسلام و بیان برخی از آموزه‌های قرآن و احادیث ائمه معصومین علیهم السلام در زمینه محیط زیست و اخلاق زیست‌محیطی فضیلت‌مدار اسلامی برگزار گردید. این دوره با حضور و خیرمقدم‌گویی ریاست محترم دانشگاه جناب آقای دکتر ابوالفضل ایرانی‌خواه آغاز شد و اساتید محترم آقایان حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر سیدحسن اسلامی اردکانی، حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر محمدحسن حاج‌رحیمیان طسوجی و جناب آقای مهندس محمد فهیمی‌نیا، به بیان مباحث مربوطه در زمینه مباحث زیست‌محیطی از دیدگاه اسلام پرداختند.

گزارش مدارس تابستانی سلامت و دین

مدرسه تابستانی فقه پزشکی

فقه به عنوان دانش استنباط احکام شرعی از منابع دینی و احکام شرعی حاصل از آن، به عنوان مبنای عمل مکلف، در کلیه شؤون زندگی، جاری و ساری بوده و در حرفه پزشکی نیز مسائل مبتلابه خود را دارد. به منظور آشنایی دانشجویان با اصول و کلیات مورد توجه علم فقه و مهم‌ترین احکام شرعی مرتبط، مدرسه تابستانی فقه پزشکی با تمرکز بر مباحث زیر برگزار شد:

حجه الاسلام والمسلمین دکتر محسن ملک‌افضلی: قواعد و اصول کلی فقه و تقسیم‌بندی احکام شرعی، قواعد کلی فقه از جمله قاعده لاضرر، قاعده فراش، قاعده اتلاف و تسبیب، احسان، غرور و ضمان

حجه الاسلام و المسلمین پایانی: پیوند اعضا و مرگ مغزی و احکام فقهی آنها

حجه الاسلام و المسلمین مرتضوی: مرگ ترحمی، لقاح مصنوعی، برخی مسائل نوپدید پزشکی و احکام فقهی آنها

مدرسه تابستانی سلامت در احادیث

سنت پیامبر و اهل بیت (ع) در کنار قرآن کریم، مهم‌ترین منابع دین و شریعت اسلام را تشکیل می‌دهند و کشف و شناخت سنت، مستلزم مراجعه به اخبار و احادیث وارده از معصومین (ع) است. از طرف دیگر، مطالعات سلامت و دین به دنبال بررسی حوزه‌های مشترک در دو قلمرو مذکور است و از این منظر، هر فرد علاقه‌مند به این حوزه مطالعاتی، بی‌نیاز از آشنایی با مباحث مورد نیاز جهت بهره‌گیری مطلوب از منابع حدیثی نخواهد بود. از آنجا که استفاده از متون و منابع حدیثی، نیازمند روش‌شناسی خاص خود می‌باشد، آشنایی با این روش‌شناسی، زمینه را برای توسعه مطالعات میان‌رشته‌ای سلامت و دین، فراهم می‌نماید. مدرسه تابستانی سلامت در احادیث با هدف آشنایی دانشجویان با حدیث و مفاهیم مرتبط با آن، منابع حدیثی، اهمیت و ضرورت و کلیات نحوه اعتباریابی احادیث و نیز آشنایی با برخی از منابع حدیثی در زمینه سلامت و شیوه‌ها و مهارت‌های بهره‌گیری از منابع حدیثی برگزار شد. عناوین مباحث و مدرسان دوره به شرح زیر است:

کلیات علوم حدیث، مفاهیم، مبانی: دکتر محمدرضا سبحانی‌نیا - دانشگاه قرآن و حدیث

آشنایی با منابع حدیثی شیعه: دکتر هادی حجت - دانشگاه قرآن و حدیث

کتاب‌شناسی احادیث سلامت: دکتر غلامرضا نورمحمدی - دانشگاه علوم پزشکی تهران

گونه‌شناسی احادیث سلامت: دکتر هادی نصیری - دانشگاه معارف قرآن کریم

روش‌های فهم و درک متون روایات مرتبط با سلامت: دکتر احمد غلامعلی - دانشگاه قرآن و حدیث

اعتبارسنجی روایات مرتبط با سلامت: دکتر محمدکاظم رحمان‌ستایش - دانشگاه قم

مدرسه تابستانی فلسفه پزشکی

مدرسه تابستانی فلسفه پزشکی با حضور دانشجویان رشته‌های مختلف علوم پزشکی از سراسر کشور برگزار شد. مدرسان این دوره آقایان دکتر احمدرضا همتی‌مقدم و دکتر سیدمهدی موحد ابطحی بودند. از جمله مباحث مطرح شده در این دوره، تعاریف مربوط به سلامت و بیماری، ماهیت بیمار، رابطه پزشک و بیمار، مواجهه بالینی و پیش‌آگهی، درمان و پیشگیری، تئوری‌های بیماری و شفا و چالش‌های فلسفی پزشکی مبتنی بر شواهد بود. از نقاط قوت این مدرسه می‌توان به بحث در خصوص تفاوت نگرش در نگاه دین‌مدار به انسان و روابط انسانی اشاره کرد؛ موضوعی که معمولاً در کتب مرتبط به آن پرداخته نمی‌شود.

